

De oude grafzerken van de Catharinakerk te Zoutelande.

Door Sarina Hendrikse

In en bij de kerk treffen we vijftien oude grafzerken aan, waarvan er dertien van voor de Reformatie dateren, uit de tijd dat de kerk dus nog katholiek was. Dit is best wel bijzonder, omdat er in de meeste Walcherse kerken niet zo veel uit die tijd bewaard zijn gebleven. Het is echter nog maar een klein gedeelte van wat er ooit geweest is. De zerken liggen allang niet meer op hun oorspronkelijke plaats. Door oorlogsgeweld en verbouwingen zijn er in de loop der eeuwen zeer veel verdwenen.

De twee oudste zerken in de kerk dateren uit de vijftiende eeuw, de andere uit de zestiende eeuw. Buiten voor de ingang van de consistorie liggen ook nog twee zestiende eeuwse zerken. Die hebben voor de Tweede Wereldoorlog in de kerk gelegen, maar werden daarna buiten neergelegd. Bij de ingang liggen er nog twee uit de negentiende eeuw. Deze hebben altijd buiten gelegen, omdat het begraven in de kerk toen al verboden was.

Het begraven in de kerk was voorbehouden aan de meest welgestelden, met name de gegoede middenstand, en de zerken geven ons een goed beeld van de bevolking in het middeleeuwse Zoutelande. Het was dus niet alleen de adel die in de kerk begraven lag.

De grafzerk van de twee dochters van Pancras van Domburg uit 1509 is wel de fraaiste in de kerk, met de familiewapens in de hoeken en op het schild, dat vast gehouden wordt door een engel in het middenveld. We zien twee priesterzerken, met op de grootste en rijkste een miskelk met hostie afgebeeld, en op de kleinere slechts een huismerk. Verder zien we de zerken van welgestelde vissers, zeelieden en kooplieden, waarop familiewapens en vooral huismerken voorkomen, en een enkele maal een gekroonde vis. Zoutelande was in de middeleeuwen een belangrijke vissersplaats.

De voorreformatorische zerken kenmerken zich door het gotische randschrift met een datering in Romeinse cijfers, met veelal een afbeelding in het middenveld en meestal de symbolen van de vier Evangelisten in de hoeken: de adelaar voor Johannes, de engel voor Mattheüs, de stier of os voor Lucas en de leeuw voor Marcus. Deze symbolen worden in de bijbel genoemd in Ezechiël 1:10 en in Openbaringen 4:7. In feite zijn ze ouder dan de bijbel, en pas in de middeleeuwen werden ze in verband gebracht met de vier Evangelisten. Op grafzerken komen ze voor vanaf de eerste helft van de vijftiende eeuw tot de Reformatie in 1572. We zien deze afbeeldingen ook weer terug op de gebrandschilderde ramen in de kerk. Na de Reformatie verdween het gotische randschrift en maakte plaats voor een grafschrift in hedendaags Latijns lettertype met Arabische cijfers dat geheel geplaatst werd in het middenveld. Er werd vanaf toen ook meer informatie over de overledene vermeld.

In 1820 werd het begraven in kerken definitief verboden, met uitzondering van leden van het Koninklijk Huis. Op het kerkhof rondom de kerk werden eeuwenlang de minder vermogende dorpsbewoners begraven, maar vanaf dat jaar gold dat voor iedereen. Toch wilden bepaalde mensen nog een graf zo dicht mogelijk tegen de kerkmuur aan, om het gemis van een kerkgraf goed te maken. Zo zien we tegen de zuidkant van de kerk twee grafzerken van jong gestorven domineesvrouwen uit 1842 en 1867.

In 1919 verscheen het boek, "Genealogische en heraldische gedenkwaardigheden in en uit de kerken der Provincie Zeeland", door Mr. P.C. Bloys van Treslong Prins. In dit boek worden ook de grafzerken van Zoutelande belicht met de transcripties van de grafschriften. Helaas bleek deze lijst onvolledig te zijn en fouten te bevatten. Aan de andere kant vult dit hoofdstuk informatie aan die anders voorgoed verloren was gegaan.

Hierbij volgt een nieuwe beschrijving van de grafzerken, met de inmiddels verbeterde en aangevulde transcripties met toelichtingen, en voorzien van de nummering uit voornoemd boek, aangevuld met enkele bijgevoegde nummers van zerken die hierin ontbreken. Volledigheidshalve worden enkele verdwenen zerken hierbij nog vermeld. Voor de leesbaarheid zijn de weglatingstekens vervangen door het hele woord. Omdat men in de middeleeuwen veel vrijheid van spelling had, kan het voorkomen dat woorden, eigennamen en zelfs jaartallen verschillend werden gespeld.

Nr. 1.

Grote zerk met Evangelistenhoeken in vierpas en in het middenveld een miskelk met een hostie, eveneens in vierpas gevat. Linkerzijde zwaar beschadigd. Gotisch randschrift: “Hier leyt begraven heer Hubrecht Willemssen sterf int jaer XV^cXIX den XII dach int maerte.

(12-03-1519).

Hier leyt begraven Cornelie Hubrechtdochter van der Tolen (?) sterf int jaer XV^cXX den XII dach int maerte.”

(12-03-1520).

Dit is duidelijk de zerk van een priester uit een zeer welgestelde familie. Een priester kreeg altijd de titel “heer” voor zijn naam, tenzij hij een hogere functie bekleedde. De tweede begravenen is niet de dochter van priester Hubrecht, maar zijn moeder. Gezien het patroniem van deze vrouw heette hij naar de grootvader van moederskant. Het was een algemeen gebruik dat priesters bij hun moeder of beide ouders begraven werden, of zelfs met nog meer familieleden, als de ruimte dat toeliet.

Nr. 2. (zie voor afbeelding de volgende pagina)

Grote fraaie zerk met in de hoeken familiewapens in vierpas en in het middenveld een engel die een schild vasthoudt, waarin het wapen van Domburg en gevierendeeld enkele andere familiewapens met oesterschelpen, sloopjes en twee kruizen. Gotisch randschrift:

“Hier leyt begraven Jofvrouwe Katerina van Domburch ende Joncvrou Cornelie haer suster, Panraes van Domburchs dochteren ende sterven in den jare XV^c ende IX in october.”

(oktober 1509).

Deze zerk werd in 1906 gevonden bij de bouw van de consistorie, volgens het boek *Domburg in woord en beeld* van H.M. Kesteloo, blz. 9 (uitgave 1973), en heeft toen jarenlang buiten gelegen, om vervolgens na de Tweede Wereldoorlog weer binnen in de kerkvloer gelegd te worden. Ik vond hem terug onder de preekstoel. De oorspronkelijke plaats zal in het koor geweest zijn, net als nr. 1, want priesters en zeer welgestelden werden in het koor begraven, dichtbij het altaar. Het koor was al in 1737 afgebroken. Pancras van Domburg was waarschijnlijk net als zijn vader baljuw van o.a. Zoutelande en Vlissingen. Deze laatste, Wouter van Domburg, werd op pinksterzondag, 22 mei 1485, in het Sint Pieterskantoor van het visserijgilde bij de Sint Jacobskerk te Vlissingen vermoord, bij een inval van de Sluizenaars (*De Rooms-Katholieke parochie van Vlissingen*, door A.J. Schutijser, 1980, blz. 26). Het is niet bekend of Pancras nog leefde toen zijn beide ongehuwde dochters kort na elkaar overleden. In de hoeken komen wapens met appels en sterren voor, wat kan duiden op een Zuid-Bevelandse familie van moederskant. In de kerk van Wemeldinge ziet men zerken met zulke wapens, en in de kerk van Kapelle bevinden zich identieke zerken met engelenfiguren. Het geslacht Van Domburg was eigenlijk niet van adel, maar de titel jonkvrouw zou op een adellijke tak kunnen duiden. Overigens werden dochters van notabele families in de middeleeuwen ook wel met jonkvrouw aangesproken. Het is ook niet bekend of de dochters van

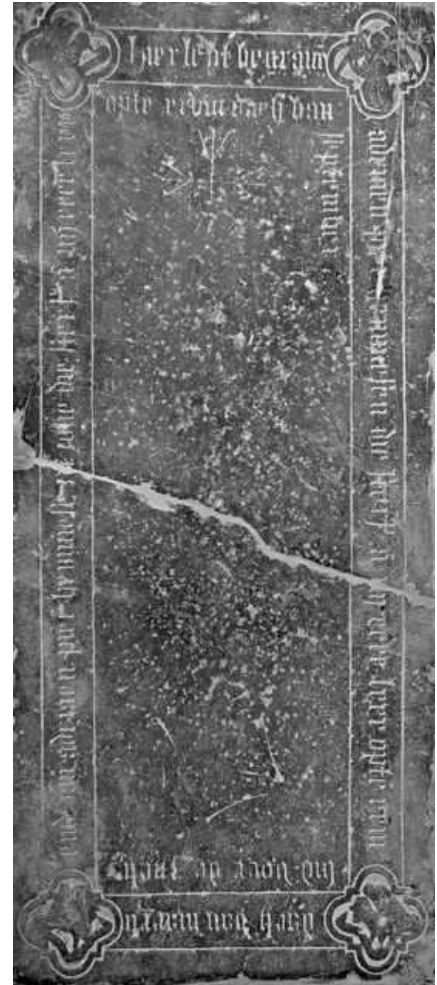
Pancras van Domburg dezelfde moeder hadden. Dit is wel het mooiste grafmonument in de kerk, en het laatste tastbare bewijs van het bestaan van de eertijds zo machtige en gevreesde familie Van Domburg.

Nr. 3.

Deze grote zerk is de oudste in de kerk. In de hoeken de zinnebeelden der Evangelisten in vierpas gevat en in het middenveld een huismerk en een uitgesleten wapen. Gotisch randschrift:

“Hier leyt begraven Adryaen Pier Heynnesen die sterf anno MCCCC LXXX opten XXIII dach van maerte. (23-03-1480). Ende Jan Adriaen Pier Heynnesz. zijn zone die sterf anno MCCCC LXXX (in margine: XIII) opten XXVIII dach van september. (28-09-1494).”

Nr. 4.

Dit is een negentiende eeuwse zerk die naast de voordeur ligt en altijd buiten heeft gelegen. Het begraven in de kerk was toen al verboden. Tekst in middenveld, in Latijns lettertype. Grafscript:

“A.M.C. Rebel
Echtgenote
van den
Wel Eerw. Heer
A.J. Molenaar
Predikant te Zoutelande.
Overleden
11 November 1842
in den ouderdom
van
28 Jaren.”

Nr. 5.

Deze negentiende eeuwse zerk heeft eveneens altijd buiten gelegen, omdat het begraven in de kerk al verboden was.

Grafschrift in Latijns lettertype:

“ Hier rust, en beidt
de Onsterflijkheid

Jacoba Barendina Ramaker
Geb. Bax.

Overleden den 19 Aug. 1867
in den Ouderdom van 34 Jaren.

Veelgeliefde Echtgenoot van
Ds. W.J. Ramaker,
Predt. te Zoutelande.”

Het oudnederlandse woord beiden betekent afwachten. Deze tekst is met enkele dichtregels zeer gevoelig opgesteld, wat typerend was in de tijd van de melancholie, toen Rhijnvis Feith zijn gedichten maakte en Charles Dickens zijn boeken schreef.

Nr. 6.

Deze zerk met Evangelistenhoeken in vierpas ligt momenteel buiten, naast de deur van de consistorie, maar lag vroeger in de kerk. Gotisch randschrift:

“Hyer leyt begraven Kateline Cornelis(dochter) Heine (die) Jan Cornelissen Croek wyf was die sterf anno XV^c XXIII opden driesten dach van november. Bid voer de zyele.” (03-11-1523). In het middenveld staat het huismerk van de familie Croock.

Nr. 7.

Grote zerk met Evangelistenhoeken in vierpas en in het middenveld een familiewapen, een vis en het huismerk van de familie Croock. Gotisch randschrift:

“Hier leyt begraven Pieter Cornelisz. Croock die sterf int jaer XV^c ende XXI d'n XXIII dach in Januario. (24-01-1521). Ende Aechte Claes zyn wyf was sterf int jare XV^c ende LII. (1552).

Hier leijt begraven Cornelis Jansz. Crooeck styerman van Zouttelande dye sterf int jaer ons Heeren MV^c LVI den XXVI^{ten} in meerte. (26-03-1556).”

Styerman betekent stuurman of loods in het middelnederlands. De naam Croock betekende krul, of haak.

Nr. 8.

Grote zerk met fraaie Evangelistenhoeken in vierpas en in het middenveld een schild met een huismerk. Gotisch randschrift:

“Hier leyt begraven Cornelis Wittessen sterf int jaer MIIII^c XCVI d'n XI dach in Julio (11-07-1496) ende Myken syn wyf sterf int jaer MIIII^c XCVII d'n X dach in hoctober. (10-10-1497).”

Nr. 9.

Deze zerk is in de Tweede Wereldoorlog verloren gegaan. Volgens de lijst van Mr. Bloys van Treslong Prins was dit een zerk met de volgende zichtbare tekst:

“Hier leit begraven Marie.....”

Nr. 10.

Verloren gegaan, als vorig. Volgens voorgenoemde lijst was dit een zerk met een afgesloten randschrift en in het middenveld de afbeelding van een man en een vrouw.

Nr. 11.

Verloren gegaan, als vorig. Volgens voorgenoemde lijst was hiervan het randschrift:

“Hier leit begraven Jan Pieterssz. Smyt die sterf anno MV^c XXXVI den XIII december. (14-12-1536).”

Nr. 12.

Kleine zerk zonder hoekvullingen met in het middenveld een huismerk. Gotisch randschrift: "Hier leet begraven heer Galeijn Willeboertsz. Ende sterf anno XV° XIX. XIII dage in Julio. (13-07-1519)."
Dit is weer een priesterzerk, ditmaal uit de middenstandsklasse, gezien het bescheiden formaat en enkel een huismerk.

Nr. 13.

Kleine zerk zonder hoekvullingen en in het middenveld een huismerk en een zeer sierlijk gotisch randschrift.

Tekst:

“Hier leet begraven Eeveraert Willemsen ende Lijsbet Bakers sijn huysvrou sterf anno XV^c XLVJ den vierden merte.” (04-03-1546).

Vermoedelijk wordt hier alleen de sterfdatum van de man vermeld, of van de vrouw, dat is niet helemaal duidelijk. Het is nog mogelijk dat beide echtelieden op dezelfde dag zijn overleden. Zie de toelichting bij nr. 14.

Nr. 14.

Zwaar beschadigde grote zerk met Evangelistenhoeken in medaillons en in het middenveld twee wapens.

Gotisch randschrift:

“Hier is begraven Jan Claessens die sterf anno XV^c LVIIJ derden dach Meije (03-05-1557). Ende Tanne Ariaensen syn huysvrou die sterf anno XV^c .”

Uit het feit dat het sterfjaar van de vrouw onvolledig is gebleven, kunnen we concluderen dat ze nog leefde toen haar man overleed. Haar naam werd er alvast bijgeschreven. Dit was niets bijzonders in de middeleeuwen, het werd vaak gedaan. Men leefde als het ware met de dood voor ogen. Toen de Reformatie een feit werd in 1572, kon het grafscrift niet meer afgemaakt worden.

Nr. 15.

Fraaie grafzerk met Evangelistenhoeken in vierpas, met in het middenveld een ruitvormig vrouwelijk wapen waarin een jachthoorn. Helaas ontbreekt de hele onderkant. Sierlijk gotisch randschrift. Tekst:

“Hier leet begraven Echte Everdijs Jan Bone.....ende XXV bidt voer de ziele.”

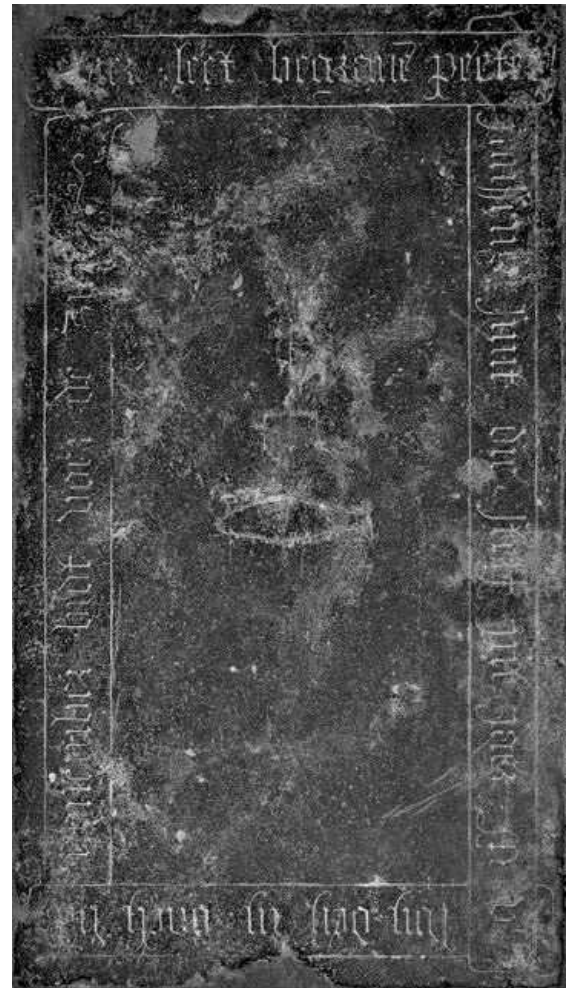
We zullen maar aannemen dat het jaartal 1525 is geweest. Echte Everdijs was dus gehuwd met Jan Bone. Dit moet een aanzienlijke familie zijn geweest.

Nr. 16.

Middelgrote zerk met in het middenveld een huismerk en een gekroonde vis. Gotisch randschrift gevat in bandenrollen. Tekst:

“Hier leet begraven Peeter Janssens Smit die sterf int jaer MV^c LVIIJ den IIIJ dach van november. Bidt voer de ziele. (03-11-1557).”

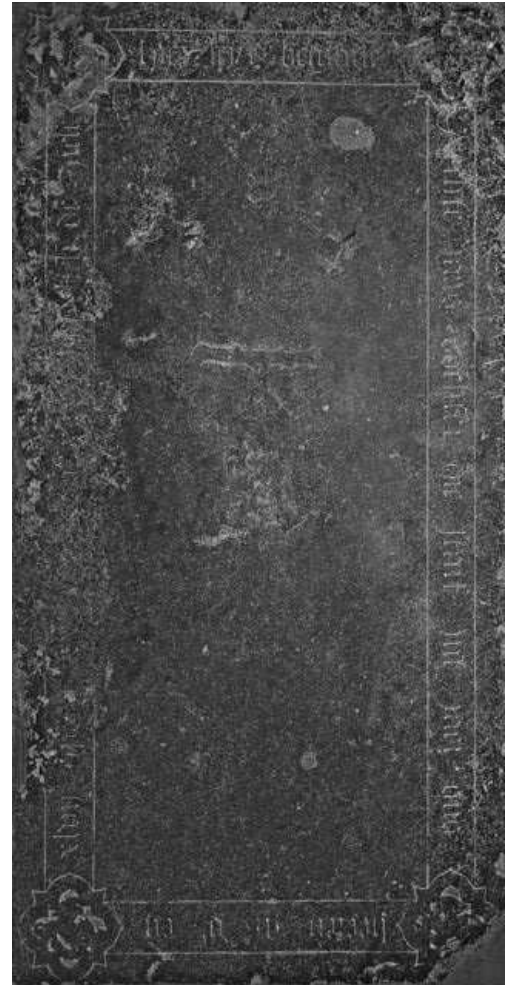

Nr. 17.

Zwaar beschadigde grote zerk met Evangelistenhoeken in vierpas en in het middenveld een wapen met kruizen, hangend aan een tak. Gotisch randschrift:

“Hier leyt begraven Aechte Jansdochter die starf int jaer ons Heeren MV^c ende XLVIJ opten XX.....God heb de ziele. (1557).”

Deze dame had blijkens de laatste regel in haar grafschrift al protestantse sympathieën; in plaats van de gebruikelijk Roomse afsluitzin “Bidt voor de ziele” staat hier “God heb de ziele”. Ze geloofde dus niet meer in het Vagevuur, en voor haar ziel hoefde dus niet meer gebeden te worden. Vijftien jaar later, in 1572, zou de Reformatie op Walcheren een feit worden.

Nr. 18.

Zwaar gesleten zerk zonder hoekvullingen, met in het middenveld een huismerk. Deze steen ligt buiten, tegenover de ingang van de consistorie, maar moet vroeger in de kerk hebben gelegen. Gotisch randschrift: “Hier leit begraven Claeys Gillisz. sterf anno MV^c ende XL den XXIX dach (in) december. Bidt voer de ziele.” (19-12-1540).

Achter de drempel van de torenkapel zijn de boven- en onderkant van een kleine zestiende eeuwse grafzerk verwerkt, met een gotisch randschrift, zonder hoekvullingen.

Fragmentarische tekst:

“Hier leet begraven.....sterf anno MV^c..... “
Soms werden al of niet beschadigde zerken als vulstukken hergebruikt.

In de tuin aan de noordkant van de kerk ligt nog een zeer oude altaarsteen, met enkele wijdingskruizen er nog op. Er moeten er vijf op gestaan hebben, naar de vijf kruiswonden van Christus. Er zijn er nog enkele redelijk goed te zien. Waarschijnlijk dateert deze blauwe arduinsteen uit de vijftiende eeuw, toen de kerk aanzienlijk werd uitgebreid. De oudste altaarstenen zijn van rode of gele zandsteen. Deze steen heeft voor de Reformatie in de kerk gelegen.

Hier is nog een opname van die altaarsteen van dichtbij. De kruizen zijn hier duidelijk te zien.

Sarina Hendrikse, juli 2012.